

nekanonskim učenjima raznih jeretičkih sekti, ruskom mistikom novoga doba i ezoteričkim istočnjačkim doktrinama". Formiran na tradiciji svetootačkog nasleđa i svetosavskoj tradiciji, Nikolaj ne donosi ništa novo u teologiji, ali se kao organicista izražava dosledno u duhu ruske slovenofilske tradicije. On nije dovršio svoja brojna polazišta, a mnoge je probleme otvorio ostavivši ih bez odgovora. Najbolji primer za to je njegovo poznato predavanje iz 1935. na Kolarčevom narodnom univerzitetu poznato pod naslovom *Nacionalizam svetoga Save*. Po Nikolaju, veliki srpski svetitelj je pojava kakve nema u evropskoj istoriji jer je utemeljio "jevanđeljski nacionalizam". Niko pre njega nije iz jevanđelja izvodio nacionalizam, ali to se uklapa u Nikolajevu viziju svetosavlja shvaćenog kao ideologija posebnog tipa, kao "naša nacionalna" ideologija. Tako shvaćenu osnovnu ideju sv. Save niko nije pojmio sve do nemačkog vođe A. Hitlera kome Nikolaj Velimirović iskazuje poštovanje kao heroju i proroku. To što je Hitler bio ateista, Nikolaja nije zanimalo, jer se tada u krugovima srpske nacionalne elite verovalo, kao što se verovalo i u Evropi, odnosno u krugovima evropske desnice, da bi Hitler mogao biti brana koja bi narode zaštitila od "judeo-boljševizma" i trulog Zapada. Godine 1937. srpski patrijarh Varnava u jednoj izjavi za nemačke novine – *Glasnik srpske pravoslavne patrijaršije* 1–2 za godinu 1937 – govori s divljenjem o Hitleru u kome vidi borca protiv boljševizma i zapadne plutokratije koji bi se morao posmatrati kao zaštitnik Slovena. "Patrijarh je", stoji u izveštaju zvaničnog organa SPC, dalje rekao da "borba A. Hitlera protiv boljševizma, koji je podjarmio ruski narod, potiče iz idealnih motiva i nema nikakve veze sa imperijalističkim ciljevima". Nikolaj u mnogim svojim delima istoriozofske opservacije iskazuje kao obrasce "nacionalne misli", ali se njegova organicistička ideja sasvim lako čita – kod njega je i bukvalno prisutna klasična organicistička trijada Bog–kralj–domaćin. U delu *Iznad Istoka i Zapada* jasno se prepoznaje njegova organicistička shema za tumačenje društva koja se često svodi na nacionalnu ideologiju. Nacionalnom organizmu mogu štetu naneti strana tela kao i doticaji sa kulturama koje su izvan srpskog ili slovenskog kulturnog kruga. U tom smislu on u novijoj istoriji Srbije vidi zaveru Zapada koja ide za tim da se "tek oslobođena srpska raja pretvori u raju truloga Zapada". Sintagmu o trulom Zapadu on je preuzeo od Leontjeva i na primeru srpske istorije je obrazlaže bez dovoljnih dokaza i bez ikakvih navoda – "Kroz ceo devetnaesti vek", kaže on, "sveštenici srpski vikali su Truli Zapad ! Branimo se od trulog Zapada!" Da je takvih reagovanja bilo, u to sumnje nema, ali to nije bilo karakteristično za srpsku inteligenciju u celini, pa ni za crkvenu. Svoje učenje o društvu on izlaže u delima kakva su Srednji sistem i Srpski narod kao teodul. Srpski narod, po Nikolaju, budući da svojim bićem stoji iznad Istoka i Zapada mora ostati veran svojim tradicionalnim vrednostima. Narod je "sluga božji" i to je bila teodulija ali to nije neko novo ni originalno učenje već ponavljanje klasične organicističke sheme. Takvu doktrinu je crkva nekada prihvatila, ali moderna hrišćanska misao se odavno protivila takvoj uprošćenoj shemi. U svakom slučaju, ova istoriozofska razmišljanja govore zastarelim organicističkim jezikom o društvu ali i o pomanjkanju neke ozbiljnije sociološke kulture. Učenje o teoduliji je arhaično, jer srpsko društvo nije odavno mala zatvorena zajednica koja bi mogla izbeći modernizacijske tokove koji se ponašaju po zakonima društveno-ekonomskog razvoja društva. Njegove ideje su imale a i danas imaju odjek koji misao kao takva obično nema. One su bile osnova na kojoj se gradila – kao što se danas gradi – jedna ekstremna nacionalistička ideologija. U tradiciji on čita nekakve zavete predaka i veruje da su grobovi predaka neka vrsta nacionalnog programa. On ne veruje u individualna ljudska prava i na jednom mestu naglašava: "Niko se ubuduće neće rezervisanije i skeptičnije odnositi prema kojekakvim frazerskim deklaracijama ljudskih prava od novog mladog Balkanca". Neka njegova razmišljanja o kulturi su previše klerikalistički intonirana i govore o neverovanju u kulturu. "I neće biti nikakvo čudo", piše on u jednom delu, "ako Crkva propiše molitvu protiv kulture kao zbira svih zala. Jer kada ima molitvu protiv gordosti, protiv mržnje i divljaštva i bezboštva i krivoverstva i nasilja i grabeži i svakoga bogohulstva i svakoga nečoveštva, zašto ne bi imala molitvu protiv kulture kao zbira svih zala? Ne samo da bi takva molitva bila i opravdana i potrebna nego mislimo da bi trebalo odrediti jedan državni molitveni dan u godini kada bi se sav narod sa svojim starešinama molio Bogu i Gospodu da ga spase od kulture". U jednom svom spisu Nikolaj objašnjava nacionalni program na zaista neobičan način: "Naš program državni i verski i socijalni ispisan je krvlju i